

Bildet av krigen

stiftelsen i norsk Okkupasjonshistorie 2014

108478
FREDRIKSSTAD BLAD LØRDAG 7. MAI 1994

Denne helgen er det 49 år siden Krigen sluttet. Selv ble jeg født noen år for sent til å oppleve den, men man kan trygt si at min generasjon vokste opp med «de fem årene» som bakteppe og referanseramme. Først gjennom de voksnes historier og fortellinger, som gjennomsyret hverdagen - det var «tyskerne» som var skurkene, også i barnas lek! Og siden, til denne dag, gjennom bøkene.

I Norge betyr ikke «Krigen» helt det samme som i mange andre land, altså den seksårige verdenskrigen fra overfallet på Polen i 1939 til atombombene over Japan i august 1945. «Under krigen» betyr under okkupasjonen - den perioden på fem år da Norge var okkupert av Tyskland, der bare de to første månedene var preget av direkte kamphandlinger. Nå er det vel sånn med små land at de har en tendens til å fortolke verdenshistorien i sine egne termer, og vi skal ikke glemme at det var full krig hele tiden for motstandsmenn i Norge, for nordmenn som hadde flyktet til England eller USA og ikke minst for de voldsomt utsatte norske sjøfolk, som i realiteten gav Norges største bidrag til krigføringen mot Hitler-Tyskland.

I bokenes verden er det disse betydningsfulle unntakene som er regelen, okkupasjonens grå hverdag står det lite om. Mitt eget bilde av krigen er uutslettelig farget av Gunnar Sønsteby og Max Manus, av Sigurd Hoel og Kåre Holt. Men

LØRDAGSFORUM

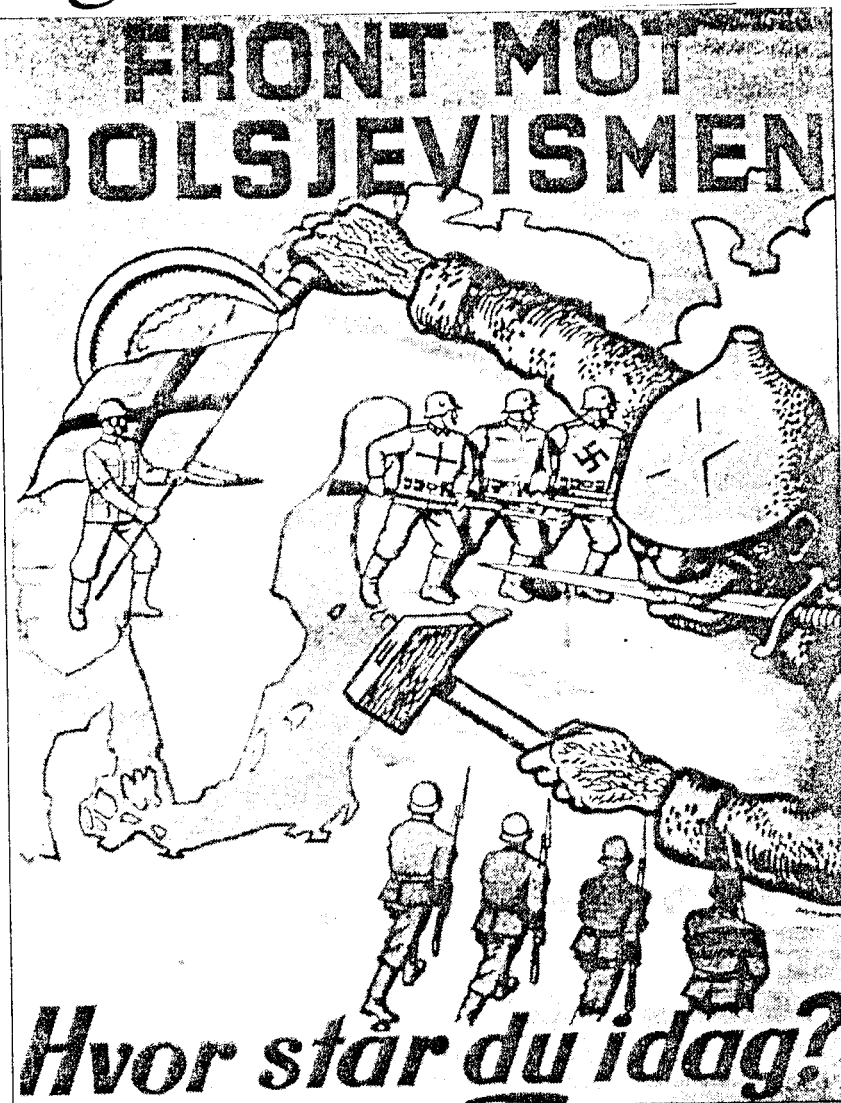
I DAG: ATLE NÆSS

det er ennå tid til å la seg påvirke: Nesten 50 år etter at krigen var over hadde i Norge og andre steder, strømmer det fremdeles ut romaner, biografier og memoarer med stoff fra de fem årene. De to trolig største opplagssuksesser i norgeshistorien, Per Hallssons «- og tok de enn vårt liv» og Trygve Brattelis «Fange i natt og tåke», er begge biografisk-dokumentariske beretninger fra krig og okkupasjon.

Naturligvis er ikke dette tilfeldig. Krig og okkupasjon ekstreme situasjoner; de bringer frem både det beste og verste i menneskene. Mange ble stilt overfor omstendigheter som medførte helt fundamentale valg mellom handling eller avmakt, kamp eller flukt, liv eller død. Det er slik dramatisk litteraturen alltid har hentet næring fra. Legg så til at begivenhetene berørte hver eneste nordmann med en slik elementær kraft at det fremdeles kan utløse heftige feider, ikke bare blant dem som selv opplevde dem, men blant barn og barnebarn.

Tre krigsbøker har gjort inntrykk på meg de siste par årene: Kjell Fjørtofts «Veien til Østfronten», om nordmenn som kjempet på tysk side, Berit Nøklebys biografi over Josef Terboven, tyskernes sterke mann i Norge og Espen Haavardsholms bok om sin morfar, krigshelten Martin Linge. Den allmenne mottagelsen av disse bøkene bekrefter at spørsmålene om holdninger og handlinger i perioden 1940-45 fremdeles er brennbare temaer i den norske offentligheten.

Moderne skjønnlitteratur hevder stort sett at et menneske er en mangefasettert og sammensatt størrelse, som rommer både godt og ondt i seg. Men en forfatter som anender dette synet på virkeligheten, må vente å møte motstand hvis temaet er hentet fra annen verdenskrig. Vi har fremdeles et behov for å dyrke våre helter, men dømme våre fiender og forrædere på deres handlinger, ja, på de ondeste av deres handlinger. Vi vil ikke vite noe om nyanser, sjatteringer og blandede motiver. Jeg skal vokte meg vel for å moralisere over dette. Dessuten er na-

Gråtoner. Krigens bilder er svart og hvitt. Til det riktige bildet hører ved også gråtonene med.

zismen så sørgelig aktuell at det kan være gode grunn holde linjene klare fremdeles. Men det må være lov å mene at nå, på 50 års avstand, kan vi ta oss råd til å se på motiv og bakgrunn både hos svikere og helter. Mange av frontkjemperne var kanskje opportunistiske lykkejegere, men enkelte andre fulgte vel sin innerste overbevisning? La gå at det var en misforstått overbevisning, men så måtte de sannelig også beta-

le dyrt for den ved østfronten. Terbovens forbrytelser blir ikke mindre selv om mannen tillegges visse menneskelige egenskaper. Sant å si synes jeg portrettet av ham som en intelligent mann styrt av kjølig beregning er mer uhyggelig enn bildet av en utilregnelig banditt. Og Espen Haavardsholm gir en varm skildring av morfaren Martin Linge, helten han aldri selv fikk møte. Men han drøfter også seriøst det hårfine

skillet mellom heltemot og selvmorderisk dødslek.

Et bilde i hvitt og svart er tydelig, enkelt å forholde seg til. Og det har sine fordeler: Det minner oss på at det er forskjell på rett og galt, godt og ondt. Men til det riktige bildet hører vel også gråtonene med, i alle fall avstand.